

Солоха О. В.,

аспірант

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака**Національної академії правових наук України;**голова**Комсомольського міського суду Полтавської області*

ПРОБЛЕМИ ЗВЕРНЕННЯ УХВАЛ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ДО ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем звернення ухвал у цивільних справах до примусового виконання та розробки відповідних законодавчих пропозицій для їх раціонального вирішення. Встановлено, що чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) не містить норм, які визначають чітку регламентацію особливостей процедури виконання ухвали у цивільних справах. На теперішній час, судячи з аналізу змісту ст. 431 ЦПК України відносини примусового виконання ухвал у цивільних справах є поза процесуальними відносинами і мають власну нормативну базу регулювання. З'ясовано, що в регулюванні відносин з приводу такого виконання домінує імперативний метод, притаманний адміністративним та владно-розпорядчим відносинам, який ґрунтується на системі механізмів державного примусу. Разом із цим, обстоюється думка, що відносини на етапі примусового виконання ухвал суду мають особливу правову природу, яка поєднує в собі елементи відносин з приводу виконавчого провадження, а також галузевого законодавства, яким за звичайних умов регулюється порядок реалізації конкретного заходу державного примусу, з яким пов'язане виконання такої ухвали. Тому, законодавство про виконавче провадження може регулювати лише загальні засади, принципи та гарантії загальнообов'язковості судового рішення та його виконання в повному обсязі. В той же час, лише галузеве законодавство визначає конкретні механізми організаційно-правового забезпечення здійснення тих чи інших заходів спрямованих на виконання ухвали. Констатовано, що відносини з приводу виконання ухвал у цивільній справі реалізуються значно ширшим колом суб'єктів за колом суб'єктів відносин з приводу виконавчого провадження. Це об'єктивує особливість звернення до виконання такого виду судових рішень, а також ускладнює особам, стосовно яких спрямований державний примус, визначений в таких ухвалях уникати їх виконання. Системний аналіз положень ЦПК України засвідчує брак комплексного підходу до примусового виконання ухвал у цивільних справах через відсутність конкретних норм, якими б визначався порядок звернення їх до виконання. За таких умов, на теперішній час, відносини з приводу примусового виконання ухвал суду часто входять у площину судової дискреції, що також обтяжує процес їх виконання. Потреба вдосконалення цього цивільно-процесуального інституту саме в Кодексі, а не в законодавстві про виконавче провадження пояснюється тим, що характер відносин, які виникають при їх виконанні, лише частково охоплюються положеннями та нормами традиційними для виконавчого провадження. За результатами дослідження, запропоновано включити в ЦПК України окрему статтю 431-1. «Особливості звернення до виконання ухвал суду».

Ключові слова: ухвала суду, судове рішення, виконавче провадження, цивільне судочинство, цивільне провадження.

Постановка проблеми. Належне виконання судових рішень є невід'ємною складовою права на справедливий суд. Проголошуючи обов'язковість судових рішень однією із конституційних засад судочинства, держава водночас бере на себе певні зобов'язання зі створення ефективного механізму їх виконання. На теперішній час, в Україні склалася досить неоднозначна правозастосовна практика у цивільних справах в частині примусового виконання ухвал суду як різновиду судових рішень.

Однією із причин цього є відсутність в чинному ЦПК України окремої процедури для виконання саме ухвал, які підлягають примусовому виконанню, а норма ч. 3 ст. 431 ЦПК України відсилаючи до спеціального закону, яким є Закон України «Про виконавче провадження» демонструє, що відносини в примусового виконання ухвали у цивільних справах є поза процесуальними відносинами, що мають власну законодавчу базу регулювання. Проте, потреба вдосконалення цього цивільно-процесуального інституту саме в Кодексі, а не в законодавстві про виконавче провадження пояснюється тим, що характер відносин, які виникають при їх виконанні, лише частково охоплюються положеннями та нормами традиційними для виконавчого провадження. До того ж, враховуючи положення до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», регулювання вказаним Законом відносин з приводу примусового виконання ухвал у цивільній справі означало б закінчення розгляду справи по суті. Натомість, результат виконання таких ухвал має істотне значення для продовження провадження у справі, а частіше – навіть визначальне значення стосовно ідентифікації суб'єктів та сторін у справі (ухвала про примусовий розшук боржника або привід особи), а також заходів спрямованих на забезпечення самої процедури (привід свідків, боржників; проведення судової експертизи тощо).

Відсутність чіткого врегулювання цих норм в єдиному кодифікованому акті обтяжує процес виконання ухвал і за таких умов відносини з приводу примусового виконання ухвал суду часто входять у площину судової дискреції.

Стан дослідження. Теоретичною базою дослідження є праці вітчизняних дослідників: М. Майки, О. Верби-Сидор, О. Кондратьєвої, С. Щербак, С. Фурси та ін. Разом з цим, слід констатувати, що тема звернення ухвал у цивільних справах до примусового виконання є недостатньо дослідженою

у вітчизняній науці, особливо після процесуальної реформи 2017 року. Більшість вчених-процесуалістів акцентують увагу на проблематиці звернення до примусового виконання рішень судів, оминаючи увагою саме особливості аналогічної процедури для ухвал суду.

Метою дослідження є виявлення проблем правового регулювання звернення ухвал у цивільних справах до примусового виконання та розробка відповідних законодавчих пропозицій для їх раціонального вирішення.

Виклад основного матеріалу. На теперішній час, ЦПК України не визначає окремої процедури для виконання саме ухвал, які підлягають примусовому виконанню без видачі виконавчого документу, але містить в собі ст. 431, відповідно до якої встановлюються такі особливості початку процедури примусового виконання:

– примусове виконання будь-яких судових рішень в цивільному процесі розпочинається з видачі виконавчого листа (ч. 1 ст. 431 ЦПК України);

– виконавчий лист, судовий наказ, а у випадках, встановлених цим Кодексом, – ухвала суду є виконавчими документами. Виконавчий лист, судовий наказ, ухвала мають відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом (ч. 3 ст. 431 ЦПК України);

– суд може вживати заходи забезпечення виконання ухвали суду, як додаткового елементу гарантій обов'язковості судових ухвал (ч. 6 ст. 431 ЦПК України);

– окремим або додатковим рішенням суд може змінювати виконавчий документ, в нашому випадку змінювати текст та спосіб виконання ухвали, яка є виконавчим документом, що не тягне за собою продовження розгляду справи по суті та приймається за зверненням особи, на користь якої видано такого ухвалу (ч. 7 ст. 431 ЦПК України) [1].

Норма ч. 3 ст. 431 ЦПК України відсилаючи до спеціального закону, яким є Закон України «Про виконавче провадження» демонструє, що відносини в примусового виконання ухвали у цивільних справах є позапроцесуальними відносинами, що мають власну законодавчу базу регулювання.

З цього приводу, М. Майка у своїх дослідженнях доходить висновку, що теза, про те, що «зміст юридичних відносин пов'язаних із реалізацією судового рішення реалізується виключно в межах виконавчого провадження не знаходять свого відображення на регулювання процедури виконання ухвал суду. Зокрема, виконання ухвали про привід свідка регламентується нормами адміністративного права, ухвали про судове доручення – цивільно-процесуального, окремої ухвали суду, яка містить ознаки повідомлення про злочин – кримінально-процесуального, ухвали про призначення опікуна – цивільного та сімейного права» [2, с. 81–83]. Таким чином, сама ухвала, а точніше сама воля суду, що підлягає виконанню на підставі такої ухвали визначає сутність та зміст правовідносин з її виконання, а також ту сферу законодавства, нормами якої таке виконання регулюється.

В цьому контексті уявляється слухним звернути увагу на позицію О. Кондратьєвої, яка визначає, що відносини, які виникають на етапі виконання ухвали цивільного суду поєднують, в собі цивільно-правові відносини із судом, а також адміністративні відносини, які реалізуються тим органом чи суб'єктом цивільного процесу, який таку ухвалу виконує [3, с. 36–38]. При цьому цілком логічно, що адміністративний елемент таких

відносин пояснюється наявністю необхідного імперативного моменту – моменту примусу, пов'язаного із виконанням ухвали суду поза волею суб'єкта, на якого вона спрямована. Таку позицію повністю підтримує С. Щербак, визначаючи, що виконання будь-яких судових рішень, в тому числі ухвал у цивільних справах – це процесуальна стадія, яка має яскраво виражений характер адміністративно-правового регулювання [4, с. 18]. Подібної точки зору дотримується і С. Фурса, яка обґрунтовує виокремлення «санкціонованого примусу», як методу правового регулювання правовідносин на стадії виконання судових рішень, що реалізовується шляхом узаконення застосування державою дій, спрямованих на порушення майнових (право власності) та особистих немайнових прав (право на свободу пересування, недоторканість житла) особи-боржника [5, с. 204–205].

Аналізуючи процедуру звернення до виконання ухвали суду у цивільних справах ми погоджуємося із тим, що в регульованні відносин з приводу такого виконання домінує імперативний метод, притаманний переважно адміністративним та владно-розпорядчим відносинам, який ґрунтується на системі механізмів державного примусу. Р. Калінін з цього приводу навіть робить висновок про те, що на стадії виконання ухвали у цивільних справах з'являються не типові для цивільного процесу адміністративно-процедурні відносини, які за своєю правовою природою становлять окрему групу відносин процесуального характеру, які не є судочинними та деліктними [6, с. 75]. Але якщо подивитися на характер та метод регулювання відносин, які виникають на етапі виконання ухвали у цивільних справах, то можна побачити, що вони мають особливу правову природу, що поєднує в собі елементи відносин з приводу виконавчого провадження, а також галузевого законодавства, яким за звичайних умов регулюється порядок реалізації конкретного заходу державного примусу, з яким пов'язане виконання такої ухвали. Тому, законодавство про виконавче провадження регулює лише загальні засади, принципи та гарантії загальнообов'язковості судового рішення та його виконання в повному обсязі. В той же час лише галузеве законодавство визначає конкретні механізми організаційно-правового забезпечення здійснення тих чи інших заходів спрямованих на виконання ухвали.

Разом з цим, аналіз положень ЦПК України засвідчує відсутність системного підходу до примусового виконання ухвал у цивільних справах через відсутність конкретних норм, якими б визначався порядок звернення їх до виконання. Також виникає проблема із дискретністю нормативно-правових актів, якими регулюються окремі положення процесу виконання ухвал, зокрема щодо обов'язку служби судових розпорядників, яка на сьогодні є недостатньо укомплектована, а також щодо механізмів взаємодії різних за своїм правовим статусом суб'єктів, які в цивільному процесі не набувають процесуальних прав чи обов'язків до моменту проголошення судом відповідних ухвал. Тобто, на теперішній час, можна стверджувати про необхідність систематизації положень ЦПК України в частині примусового виконання ухвал у цивільних справах. Потреба вдосконалення даного цивільно-процесуального інституту саме в Кодексі, а не в законодавстві про виконавче провадження пояснюється тим, що характер відносин, які виникають при їх виконанні, лише частково охоплюються положеннями та нормами традиційними для виконавчого провадження.

Відсутність чіткого врегулювання цих норм в єдиному кодифікованому акті обтяжує процес виконання ухвал, але не

означає необхідність прийняття нового акту, як це скажімо відбувається в країнах західної Європи, зокрема в Швеції та Данії, де існують окремі виконавчі кодекси, що регулюють не саму процедуру традиційного для України виконавчого провадження, а є актом, в якому групуються положення щодо виконання окремих судових рішень, в тому числі і в цивільних справах.

Для України така практика була б неприйнятна, оскільки вітчизняна доктрина цивільного процесу визначає проміжні ухвали суду обов'язковими елементами не для забезпечення виконання волі суду при вирішенні цивільного спору по суті, а як необхідний елемент забезпечення розгляду справи по суті. З цього приводу Л. Талан також акцентує увагу на тому, що закріплення в чинному законодавстві регламентування порядку виконання ухвал у цивільних справах не має принципового значення. Однак, дослідниця звертає увагу на те, що вся сукупність відповідних норм повинна становити єдине органічне ціле із процесуальним законодавством, що регулює діяльність органів цивільної юрисдикції [7, с. 130–131]. Такий підхід свідчить про те, що виконання ухвал у цивільних справах повинно перетворитися на окрему самосійну процесуальну процедуру в розгляді цивільного спору в судовому порядку, але до моменту вирішення справи по суті. Ми наголошуємо на тому, що звернення ухвал до виконання в цивільному процесі повинно відбуватися в такий спосіб, який одночасно забезпечує ефективність їх виконання, повноту вирішення справи по суті, але при цьому – безперервність такого вирішення, унеможливлення зловживання сторонами своїми процесуальними правами спрямованими на затягування строків розгляду справи.

Особливу увагу звертає на себе процесуальний аспект, щодо виконання ухвал у цивільних справах з приводу застосування окремих положень Розділу VI ЦПК України стосовно регулювання процедур, що є традиційними для виконавчого провадження і в той же час не можуть застосовуватися до процесу виконання ухвал (мирова угода, відстрочення, розстрочення виконання, поворот виконання та ін.). На наш погляд, до означених процедур, які часто застосовуються при виконанні рішень суду не може бути застосована процесуальна аналогія у частині примусового виконання ухвал.

На теперішній час, ЦПК України взагалі не містить положень процесуальної аналогії, а закріплює лише правила застосування норм матеріального права за аналогією при вирішенні цивільних справ (ч. 9 ст. 10 ЦПК України). Конституція України також зобов'язує органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19), що на перший погляд унеможливає застосування процесуальних аналогій взагалі. Разом з тим, домінуючою нині точкою зору, яка сприйнята практикою є можливість застосування процесуальної аналогії в цивільному судочинстві [8, с. 335]. Велика Палата ВС у Постанові від 08.06.2022 р. у справі № 2–591/11 також дійшла висновку про те, що відсутність у процесуальних кодексах положень про процесуальну аналогію не є перешкодою для застосування такої аналогії [9]. Однак, існує також окрема думка чотирьох суддів Великої Палати ВС по цій справі, автори якої наголошують про можливість застосування аналогії закону і аналогії права лише щодо норм матеріального права [10].

Не вдаючись до деталей наукової дискусії щодо можливостей застосування процесуальних аналогій, ми лише хочемо

наголосити, про принципову неможливість застосування аналогії права та аналогії закону за більшістю процедур Розділу VI ЦПК України у частині примусового виконання ухвал суду, оскільки застосування таких аналогій суперечило б самій суті ухвал, що підлягають примусовому виконанню. Системний аналіз положень законодавства додатково доводить вірність тези про синтетичну природу досліджуваних нами відносин.

Зокрема йдеться про неможливість укладення мирової угоди в процесі виконання ухвали у цивільних справах. Сам характер, зміст та мета, з якою приймаються відповідні ухвали унеможливає та виключає застосування мирової угоди як способу вирішення спору між сторонами. Так само не застосовуються і механізми відстрочення, розстрочення, зміни чи встановлення іншого способу виконання, ніж той, який зазначається у відповідній ухвалі в цивільній справі. Сутність ухвал, які підлягають примусовому виконанню полягає в тому, щоб забезпечити максимально швидкий розгляд цивільної справи по суті, а тому відстрочення чи розстрочення виконання є нелогічним засобом забезпечення розгляду у цивільній справі. Також не застосовуються і заходи зміни способу виконання ухвали, оскільки кожен із проголошених судом способів регулюється не положеннями законодавства в сфері виконавчого провадження, а окремими нормативно-правовими актами зі спеціальним змістом механізмів регулювання тих суспільних відносин, які виникають під час реалізації виконання ухвали.

В процесі виконання досліджуваного виду ухвал не застосовується і поворот виконання, оскільки частіше за все судом постановляються ухвали, спрямовані на вжиття заходів або вчинення певних процесуальних процедур у примусовому порядку (ухвала про привід свідка, ухвала про тимчасове вилучення доказів державним виконавцем для дослідження судом та ін.), які сприяють досягненню своєчасності вирішення цивільних справ як одного із завдань цивільного судочинства. При постановленні ухвал суду, що підлягають примусовому виконанню вони, як правило, не спрямовані на задоволення інтересів стягувача, а для забезпечення судом оперативності і своєчасності вирішення цивільних справ.

Таким чином, ми доходимо важливого висновку, що ухвали у цивільних справах, які підлягають виконанню, є виконавчими документами, які за своєю правовою природою та цивільно-правовою сутністю є додатковим засобом забезпечення максимально швидкого та повноцінного вирішення цивільно-правового спору. Тому їх примусове виконання може вважатися додатковим засобом досягнення інтересів сторони, чії права порушені внаслідок виникнення такого спору.

Враховуючи зазначене, ми пропонуємо доповнити ЦПК України статтею 431-1 такого змісту:

«Стаття 431-1. Особливості звернення до виконання ухвал суду.

1. Виконання ухвали суду, яка у випадках, встановлених цим Кодексом є виконавчим документом, здійснюється суб'єктом, на якого покладається такий обов'язок судом, про що зазначається в тексті цієї ухвали.

2. Ухвала суду, яка у випадках, встановлених цим Кодексом, є виконавчим документом, має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

3. Постановлення судом такої ухвали відбувається:

– за заявою сторони у справі – до ухвалення судом остаточного рішення у такій справі;

– за поданням державного та/або приватного виконавця – до ухвалення судом остаточного рішення у справі та після відкриття виконавчого провадження;

– судом у випадках, якщо постановлення такої ухвали є необхідним для повноцінного дослідження обставин справи, забезпечення доказів, приводу свідків та в інших випадках передбачених законодавством.

4. Ухвала суду, яка у випадках, встановлених цим Кодексом є виконавчим документом, видається судом негайно та підлягає примусовому виконанню з моменту її проголошення. Така ухвала з урахуванням положень ч. 4 ст. 431 цього Кодексу в день її постановлення надсилається стягувачу та органу, на який судом покладено обов'язок виконання такої ухвали у примусовому порядку.

5. Відстрочення виконання такої ухвали суду, яка у випадках, встановлених цим Кодексом є виконавчим документом, не допускається. Добровільне виконання такої ухвали, якщо вона містить обов'язок вчинити дії немайнового характеру, окрім ухвал, які підлягають негайному виконанню, допускається протягом 10 днів з моменту її проголошення. Моментом обчислення термінів примусового виконання такої ухвали вважається момент її проголошення.

6. Якщо судом вживалися заходи забезпечення позову, суд вносить до Єдиного державного реєстру виконавчих документів наявні у суді документи, що підтверджують виконання відповідної ухвали суду.»

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, доходимо висновку про необхідність певної систематизації та конкретизації положень щодо регулювання порядку звернення ухвал у цивільних справах до примусового виконання. Таку детермінацію ми пропонуємо зробити за рахунок доповнення ЦПК України окремою нормою, яка б регулювала особливості виконання саме ухвал у цивільних справах, уточнюючи окремі положення як самого Кодексу, так і положення законодавства про виконавче провадження, в частині встановлення суб'єктів, строків та способів звернення таких ухвал до виконання.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9237>
2. Майка М.Б. Виконання ухвал суду у цивільному процесі : дис. ... к.ю.н. : 12.00.03 / Львівський національний університет ім.І.Франка. Львів, 2019. 233 с.
3. Кондратьєва О. Виконання судових рішень: нові закони та проблеми. *Юридичний вісник України*. 2013. Вип. 5(980). С. 35–39.
4. Щербак С.В. Адміністративно-правове регулювання виконавчого провадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 22 с.
5. Фурса С.Я., Фурса С.І., Щербак С.В. Закони України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», «Про визнання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : науково-практичний коментар. Київ : Видавель Фурса С.Я., КНТ, 2008. 1172 с.
6. Калінін Р.С. Про місце виконавчого провадження у системі права України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. Одеса, 2014. Вип. 9. С. 73-76.
7. Талан Л.Г. Реалізація судових рішень у виконавчому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 201 с.

8. Ткачук О.С. Процесуальна аналогія в цивільному судочинстві: теорія та судова практика. *Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : ВД «Дакор», 2014. С. 335–347.

9. Постанова Великої Палати Верховного суду України у справі №2-591/11 від 08 червня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382>.

10. Окрема думка Суддів Великої Палати Верховного Суду на постанову від 08 червня 2022 року у цивільній справі № 2-591/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012108>

Solokha O. Problems of applying judgments in civil cases for enforcement

Summary. The article is devoted to the study of the problems of enforcement of court rulings in civil cases and development of appropriate legislative proposals for their rational solution. The author establishes that the current Code of Civil Procedure of Ukraine does not contain any provisions which clearly regulate the specifics of the procedure for enforcement of court rulings in civil cases. At present, judging by the analysis of the content of Article 431 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, the relations of enforcement of court rulings in civil cases are outside the procedural relations and have their own regulatory framework. It is found that the regulation of relations related to such enforcement is dominated by the imperative method inherent in administrative and power relations, which is based on the system of mechanisms of state coercion. At the same time, it is argued that the relations at the stage of enforcement of court rulings have a special legal nature, which combines elements of relations regarding enforcement proceedings, as well as sectoral legislation, which under normal circumstances regulates the procedure for implementing a specific measure of state coercion related to the enforcement of such a ruling. Therefore, the legislation on enforcement proceedings can only regulate the general principles, principles and guarantees of the general binding nature of a court decision and its full enforcement. At the same time, only sectoral legislation determines the specific mechanisms of organisational and legal support for the implementation of certain measures aimed at the enforcement of a court ruling. The author notes that relations related to the enforcement of judgments in a civil case are implemented by a much wider range of subjects than the range of subjects of relations related to enforcement proceedings. This objectifies the peculiarity of applying for enforcement of this type of court decisions, and also makes it difficult for persons subject to state coercion specified in such decisions to avoid their enforcement. A systematic analysis of the provisions of the Civil Procedural Code of Ukraine shows a lack of a comprehensive approach to the enforcement of court rulings in civil cases due to the absence of specific rules that would determine the procedure for their enforcement. Under such conditions, at present, relations regarding the enforcement of court rulings often fall within the scope of judicial discretion, which also burdens the process of their enforcement. The need to improve this civil procedural institution in the Code, rather than in the legislation on enforcement proceedings, is explained by the fact that the nature of relations arising in the course of their enforcement is only partially covered by the provisions and rules traditional for enforcement proceedings. Based on the results of the study, it is proposed to include a separate Article 431-1 to the Code of Civil Procedure of Ukraine. “Peculiarities of Applying for Enforcement of Court Rulings”.

Key words: court ruling, court decision, enforcement proceedings, civil proceedings, civil proceedings.